

- та повідомлення шостої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 11-13 травня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 484-485;
3. Баран М. Кореспонденція видавництва “Українське слово” в Берліні. (за матеріалами відділу рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України) // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення сьомої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, 17 –18 травня 2002 р. – Львів, 2002. – С. 138-144;
  4. Баран М. До історії видання альманаху “Золоті Ворота” // Українська періодика: історія і сучасність. Доповіді та повідомлення восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, 24-26 жовтня 2003 р. – Львів, 2003. – С. 129-133;
  5. Баран М. Листування видавців альманаху “Золоті Ворота” // Збірник праць науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2003. – Вип. 11. – С. 803-825;
  6. ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Ф. 258.

ОЛЕНА ПРИЩЕПА

*Рівненський державний гуманітарний університет*

Рівне

### **КОЛЕКЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У ФОНДОВИХ ЗБІРКАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ**

У 2006 р. виповнюється столітній ювілей, як в місті Рівному був заснований музей, традиції якого продовжив організований у 1940 р. обласний краєзнавчий музей. Сьогодні в Рівненському обласному краєзнавчому музеї (далі РОКМ) експонується та зберігається близько 140 тисяч пам'яток матеріальної та духовної культури, які мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. У результаті наукових експедицій, пошуків в архівах, цілеспрямованій роботі зі старожилами, колекціонерами щороку поповнюються новими надходженнями його колекції, зокрема, археологічна, народного одягу Полісся та Волині, збірки творів волинського іконопису та стародруків, предметів козацької доби та інших.

У переліку його сучасних колекцій важливе місце посідає фондова збірка матеріалів української діаспори, яка нараховує близько 2,5 тисяч одиниць збереження, що складає близько 2% від загальної музейної збірки. Наголосимо, що заборонена донедавна тоталітарним радянським режимом для вивчення тема української діаспори не могла належним чином комплектуватися впродовж 40-80-х рр. ХХ ст. Хоча окремі матеріали про деяких її представників – зокрема, реемігрантів,

які в 50-60-х рр. піддалися радянській пропаганді і повернулися в Україну (переважно з Аргентини), усе ж потрапили до музейних фондів. Експонувалися вони і в тогочасній експозиції як аргумент на користь існуючої радянської влади та її “найбільшої демократичності” у світі. На сьогодні таких переважно документальних матеріалів вдалося виявити не більше 10 одиниць зберігання, інформативна цінність яких полягає у висвітленні громадського життя української діаспори, зокрема, напередодні та під час Другої світової війни. Так, у 1941 р. в Аргентині був створений Український комітет Допомоги СРСР (перейменований у 1943 р. в Українську Комісію Солідарності і Допомоги Батьківщині), який ініціював у липні 1946 р. перший з’їзд українських організацій в Аргентині. В його роботі брало участь 162 делегата, які представляли інтереси десяти тисяч членів цього товариства (усього в Аргентині за приблизними обрахунками проживало близько 120 тисяч українців). Оpubліковані окремою брошурою матеріали з’їзду, які зберігаються в РОКМ, інформують про організації української молоді в Аргентині, про участь українців в економічному житті цієї країни, засвідчують про складні стосунки між вище вказаною Комісією і, зокрема, з “Просвітою” та “Відродженням” та намірами об’єднати українську еміграцію під лозунгами на кшталт “український народ в радянській системі дійде до найвищого ступеня правдивої демократії”<sup>1</sup>. На жаль, в процесі атрибуції цих матеріалів з’ясувати історію (легенду) походження цих матеріалів поки що не вдалося. Однак зрозуміло, що до так званих “старих фондів” музею (так зазначено в книзі надходжень музейних предметів) вони потрапили від реемігрантів 50-60-х рр. ХХ ст. – уродженців Рівненщини.

Початок цілеспрямованого формування колекцій української діаспори у РОКМ збігається в часі з проголошенням незалежності України (1991 р.), і триває ось уже 15 років. На даному етапі опрацювання колекцій української діаспори РОКМ і введенням їх до наукового обігу, варто детальніше проаналізувати їх, оскільки предметом окремого музеологічного дослідження вони ще не виступали.

Зауважимо, що профіль будь-якого музею визначає і профіль формування музейних колекцій. Оскільки профіль сучасного Рівненського обласного музею – краєзнавчий, відповідно, і його колекції формуються з урахуванням територіального виміру сучасної адміністративної одиниці України – Рівненської області як складової історичної Великої Волині. Отож специфіка формування колекцій української діаспори в РОКМ вбачається у відборі тих матеріалів про її представників, які мають відношення насамперед до історії Рівненщини (народилися, або проживали тут впродовж певного часу). Сюди ж можна віднести і матеріали про різні наукові, освітні, релігійні та молодіжні організації і інституції української діаспори, які продовжують вивчати і пропагувати минуле історичної Волині, а також перейматися її сьогоднішніми проблемами.

Виходячи з усталених потреб формування музейних зібрань у фондах РОКМ, правильніше буде говорити про окремі тематичні колекції, представлені різнотипними предметами музейного значення, які умовно можна поділити на дві групи. До першої відносяться матеріали, отримані з української діаспори, які стосуються історії краю першої половини ХХ ст., і розкривають її через призму життя тих, хто змушений був переважно після Другої світової війни назавжди полишити Україну. Деталізуючи її, виокремимо такі теми: історія УНР, і, зокрема, перебування уряду Директорії в Рівному в квітні 1919 р., історія Рівненської української приватної гімназії (1923 – 1939 рр.), культурно-освітнє життя Волині міжвоєнного періоду та доби Другої світової війни. До другої групи віднесемо музейні предмети, які розкривають безпосередньо в українській діаспорі життя та діяльність уродженців Рівненщини, або ж тих, хто в минулому був причетний до її історії, а також сучасних організацій та установ української діаспори тощо. Фондоутворювачами цих колекцій виступили переважно представники української діаспори із Західної Європи (Чехія, Швеція, Великобританія), країн Америки (США, Канада), Австралії, Казахстану.

Відомо, що на відміну від архівів і бібліотек, які не ставлять цілком охопити всю багатогранність джерел, в музейних закладах здійснюється комплексне документування історичного минулого. В процесі комплектування колекцій української діаспори в РОКМ виокремилися такі типи музейних предметів, пов'язаних спільними ознаками кодування і зберігання історичної інформації: письмові, фотоджерела, речові. Зазначимо, що серед письмових джерел переважає такий їх вид як друковані видання, об'єднані в книжкове зібрання, яке репрезентує різні сфери діяльності української діаспори. За чисельністю книжкова колекція поміж інших надходжень з української діаспори є однією з найбільших в РОКМ (нараховує більше 350 одиниць збереження). Її фондоутворювачами виступили товариство "Волинь" та Інститут дослідів Волині (Торонто, Канада), Комітет "Допомога Україні" при редакції "Українського голосу" (Канада) (голова А. Фігус-Ралько), Об'єднання українських православних сестринств США ім. Св. княгині Ольги та його часопис "Віра" (президент адміністрації Н. Мірчук та член редколегії В. Кузьмич, США), осередок дослідників з Блумінгтона (США, штат Індіана, керівник М. Бойко), Суспільна служба українців Канади (філія в Ст. Кетерин, Онтаріо, Е. Смаль), окремі приватні особи, зокрема, Г. Гришко (дівоче Талашук, США, Голівуд), Ю. Шумовський (житель Савонни, штат Джорджія, США), Л. Винар, Президент Українського історичного товариства. Причетні до формування книжкової колекції й організації та установи, які діяли в самій Україні, а також приватні особи – громадяни України. В їх переліку зазначимо Рівненську управу Народного Руху (голова В. Омельчук), Рівненську обласну організацію "Просвіта" (голова Б. Степанишин), Волинський краєзнавчий музей (м. Луцьк), мешканка с. Великі Межирічі Корецького

р-ну Рівненської обл. Н. Тижук, архітектор Рівного В. Ковальчук, працівники РОКМ Г. Бухало, Т. Аладько, В. Маркевич та інші.

Найбільшу цінність в зазначеній книжковій збірці представляють авторські книги уродженців Волині та видатних осіб, причетних до історії Рівненщини У. Самчука, О. Лятуринської, Є. Маланюка, О. Стефановича, А. Горохович, І. Огієнка, М. Бойка. Поміж рідкісних видань виокремимо “Кобзар” Т. Шевченка (видавництво друкарні канадсько-української видавничої спілки у Вінніпезі, 1918 р.<sup>2</sup>, львівські видання “Самоосвіти” 30-х рр. ХХ ст.<sup>3</sup>. Виділимо окремо повне видання “Літопису УПА” (Торонто, 1989 р.), а також такі періодичні видання, як “Літопис Волині” – науково-популярний збірник волинознавства, вже згадуваний часопис “Віра”, “Промінь” та деякі інші.

Письмові джерела представлені і таким видом, як документальні матеріали. Їх нараховується більш, ніж 240 одиниць збереження, усі вони репрезентують як історію самої української діаспори, так і життєвий шлях багатьох її представників періоду перебування на Рівненщині у міжвоєнний період. Без сумніву, значний інтерес для науковців складає архів документів Союзу українок (так званого Матірнього Союзу Українок) 30 – 50-х рр. ХХ ст., Українського жіночого конгресу, який відбувся в червні 1934 р. у м. Станіславі, Союзу Українок Канади тощо. Його передача до фондів РОКМ розпочалася в листопаді 1991 р. (до речі, як одне з перших надходжень в добу незалежності України з української діаспори) надходженням від А. Горохович, уродженки с. Великі Межирічі Корецького р-ну Рівненської обл., члена Союзу Українок в Канаді, Пласту, яка на той час проживала в м. Торонто. Передаючи в дар РОКМ частину цієї документальної збірки, вона переймалася проблемами українського жіночого руху в еміграції, і, зокрема, наміром вшанувати пам'ять про його блискучу організаторку М. Рудницьку. А вже через п'ять років після смерті А. Горохович, у 1997 р., з Канади через посередництво А. Фігус-Ралько до РОКМ була передана друга частина цього унікального архіву з оригіналами листів, текстів промов, рукописів статей М. Рудницької<sup>4</sup>.

Як окрему можна розглядати документальну збірку матеріалів, отриманих з української діаспори, що стосується відомої на Волині у міжвоєнний період Рівненської української приватної гімназії, яка була відкрита в Рівному у 1923 р. і функціонувала до 1939 р. Ініціатором її створення виступила місцева організація “Просвіта”, українська газета “Дзвін”, учитель Ф. Пекарський – уродженець Холмщини, випускник Варшавського університету. По-різному склалися долі її вихованців. Багато з них стали жертвами сталінського терору і були розстріляні німецько-фашистськими окупантами в роки останньої війни. Частина колишніх учнів пов'язала своє життя з боротьбою за незалежність України в рядах УПА. А після війни багато її випускників опинилися за межами батьківщини. Уболіваючи за збереження доброї пам'яті про свою альма-матер Г. Гришко, що проживає в Голівуді, В. Кузьмич із ро-

дини Дзіваків, Л. Царик, що мешкають в Нью-Йорку, С. Іллюк з Чикаго, А. Горохович із Торонто (Канада) у 90-х рр. ХХ ст. передали до РОКМ власні спогади про цей навчальний заклад та тих вчителів, які також опинилися в еміграції, листування випускників гімназії з важливими деталями спогадів про навчання в Рівному, а також їх листування з першим директором цього навчального закладу Ф. Пекарським<sup>5</sup>.

Доповнена колекцією світлин, які зафіксували роки навчання колишніх учнів Рівненської української приватної гімназії, фондова збірка РОКМ з історії діяльності цього навчального закладу – одна з найбільш об'ємних, що розкриває міжвоєнний період життя на Волині.

На початку 90-х років, коли наукові працівники обласного краєзнавчого музею почали налагоджувати зв'язки з колишніми учнями Рівненської української приватної гімназії, багатьох із них не було в живих. Хто загинув у трагічні роки Другої світової війни, а хто уже відійшов у вічність, так і не дочекавшись проголошення незалежності України, хоча цю мрію плекав усе своє свідоме життя. Серед останніх варто згадати ім'я Валер'яна Федорчука (1913 – 1990 рр.), у повоєнні роки одного із лідерів української діаспори в Швеції. Завдячуючи В. Кузьмич, саме тоді до РОКМ потрапила колекція фотографій з особистого архіву В. Федорчука, копії його листів із представниками українських видань у діаспорі, а також декілька листів (теж у копіях) Євгенії Маслової-Дублянської з Карлових Вар (Чехія) до В. Дзівак та інших колишніх випускників цього навчального закладу зі спогадами про В. Федорчука<sup>6</sup>. Ретельне вивчення цих надходжень дозволяє створити цілісне уявлення про В. Федорчука як непересічну людину, що розуміла значення збереження людської пам'яті про події та людей, які його оточували. “Валя тримав палець на живчиківі життя наших близьких однодумців”, – згадувала вже після його смерті в листі до шкільних друзів Є. Маслової-Дублянська (лист датований 16.10.1991 р.)<sup>7</sup>. Переважна більшість фотографій (а їх усіх нараховується 17) стосується гімназійного періоду життя В. Федорчука в Рівному в середині 30-х рр. ХХ ст. Їхня приналежність до особистого архіву В. Федорчука в Рівному чітко фіксується відтиском штемпеля на зворотному боці світлин із зазначенням на англійській мові місця його останнього помешкання в Швеції. Дослідників історії Волині міжвоєнного періоду та подій Другої світової війни може зацікавити представлена в зазначеній колекції поміж матеріалів В. Федорчука фотографія Т. Мартинюк, колишньої учениці гімназії, учасниці українського націоналістичного підпілля, яка загинула від рук фашистських окупантів у Рівному в 1943 р. (фотознімок датований 1936 р.)<sup>8</sup>. Унікальною можна вважати фотографію родини Р. Волошина, відомого організатора ОУН-УПА на Волині. Знімок був зроблений 1930 р. у с. Озеряни теперішнього Дубнівського р-ну Рівненської обл. й зафіксував усіх членів родини Волошиних. Цінними видаються копії двох листів В. Федорчука з по-

дробицями автобіографії та роздумами щодо українсько-єврейських стосунків на Волині в першій половині ХХ ст.<sup>9</sup>

Як ми вже зазначали, окремим типом музейних предметів колекцій української діаспори виступають фотоджерела. Їх загальна кількість складає 860 одиниць збереження, і чисельно переважає усі інші типи музейних предметів. Виокремимо фотозбірку (21 знімок), яку з нагоди 100-ліття від дня народження патріарха УАПЦ Мстислава (С. Скрипника) у 1998 р. надіслали його рідні зі США, і які того ж року експонувалися в РОКМ на окремій виставці, присвяченій цій даті<sup>10</sup>. Так, на одному з них С. Скрипник відзнятий перед власним будинком у Рівному, який розміщувався на вул. Свободи, із сином Ярославом у 1938 р. На декількох групових знімках 30-х рр. зафіксовані діти С. Скрипника – учні Рівненської української приватної гімназії, окремі епізоди з церковного життя у таборах для переміщених осіб у Німеччині (1946 р.), перебування митрополита Мстислава за океаном, перші поїздки його на початку 90-х рр. до України.

Найбільшу фондову збірку матеріалів української діаспори в РОКМ складає колекція фотографій і документів родини Бульб (Полікарпа – бургомістра м. Рівне в роки окупації під час Другої світової війни, його дружини Марії, сина Андрія, брата Костянтина, дружини брата та їх сина Ігоря), яка нараховує 1072 одиниці збереження (передана до музею у 1997 р.)<sup>11</sup>. Частина її матеріалів документує життєвий шлях самої родини Бульб, доля яких в добу УНР із Східної України закинула на Волинь. Важливою складовою колекції виступає добірка документів і фотографій періоду проживання цієї родини у Рівному в 20 – 30-х рр. ХХ ст. Та все ж з огляду на малу чисельність музейних предметів у фондових збірках РОКМ, які б стосувалися доби окупації, документи і фотографії колекції Бульб суттєво заповнюють цей пробіл у музейному комплектуванні. Відзначимо добірку офіційних документів, виданих міською управою Рівного за підписом бургомістра П. Бульби, рідкісні художні знімки населених пунктів Волині (як відомо, А. Бульба працював фотографом міської управи). Документи і матеріали з колекції Бульб фіксують нам на прикладі однієї родини нелегке життя українських біженців у таборах Західної Європи для переміщених осіб, переїзд на постійне місце проживання цієї родини спочатку до Аргентини, а потім до США. Досліджуючи родинний архів Бульб, можна прослідкувати окремі епізоди з життя в умовах еміграції урожденців Рівненщини, чий життєвий шлях перетинався з родиною Бульб, як, наприклад, М. Лівші та А. Симончука – випускників Рівненської української приватної гімназії.

Найменш чисельним з колекцій української діаспори у фондових збірках РОКМ виступає такий тип музейних предметів, як речові джерела (близько 80 одиниць збереження). Хоча, як відомо, саме вони, окрім інформативності, насамперед уособлюють здатність музейних предметів привертати увагу відвідувачів і викликати у людини відчуття



причетності до певних подій і явищ. До найбільш значущих варто віднести особисті речі патріарха Української автокефальної української церкви Мстислава, зокрема патріаршу скуфію, ніж для різання паперу, дерев'яну вазу для зберігання канцелярських предметів<sup>12</sup>. Унікальною видається збірка печаток установ та організацій Рівненського повіту доби Української національно-демократичної революції 1917 – 1920 рр. та нагрудних значків міжвоєнного періоду (один із значків у формі щита був випущений до 10-річчя Рівненської “Просвіти” із викарбуваними датами 1917 – 1927 рр.)<sup>13</sup>, нагороди А. Горохович (зокрема, орден Вічного вогню в золоті – нагорода Пласту, галстук члена Пласту, пластова нарукавна нашивка тощо)<sup>14</sup>. Дещо нетиповими з точки зору комплектування матеріалів української діаспори виглядають речі американського військовослужбовця 60-х – 70-х рр., учасника війни у В'єтнамі та Південній Кореї І. Бульби, який мешкав у Рівному в 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст.<sup>15</sup>. Однак, і такі доволі рідкісні поки музейні предмети в колекціях української діаспори, які зберігаються в РОКМ, акумулюють в собі інформацію про різнобічну діяльність її представників у різних сферах життя (зокрема, військовій).

Колекції української діаспори із фондів збірок РОКМ лише починають активно вивчатися науковцями. Для більш широкого введення їх до наукового обігу важливо створити довідкову базу даних надходжень з української діаспори, що значно полегшить їх пошук. Зауважимо, що в РОКМ проводиться цілеспрямована і науково обґрунтована демонстрація музейних предметів з метою їх популяризації. Частина музейних предметів виставлена для загального огляду в постійно діючій експозиції, а також неодноразово виставлялася на музейних виставках.

### *Примітки:*

- <sup>1</sup> РОКМ. – КН. 10761.
- <sup>2</sup> РОКМ. – КН. 20079.
- <sup>3</sup> РОКМ. – КН. 21812/1-3; КН. 20959.
- <sup>4</sup> РОКМ. – КН. 22131/1-4.
- <sup>5</sup> РОКМ. – 14288 доп.; 1488 доп.; 14287/1-2 доп.; 14286/1-4 доп.
- <sup>6</sup> РОКМ. – 14279/1-17 доп.; 14287/1, 2 доп.
- <sup>7</sup> РОКМ. – 14281/1 доп.
- <sup>8</sup> РОКМ. – 14279/6 доп.
- <sup>9</sup> РОКМ. – 14279/1 доп.
- <sup>10</sup> РОКМ. – 17977/1-22 доп.
- <sup>11</sup> РОКМ. – КН. 21463/1-123; КН. 17978-18925.
- <sup>12</sup> РОКМ. – КН. 21424-21426.
- <sup>13</sup> РОКМ. – КН. 19631-19640; 14092 доп.
- <sup>14</sup> РОКМ. – КН. 21431-21439.
- <sup>15</sup> РОКМ. – 19281/1 доп.; 19289/1 доп.; 19296 доп.; 19299/1, 2 доп.